

**G'JIDUVON TUMANIDAGI BA'ZI
ETNOOYKONIMLAR XUSUSIDA****Safarova M.Z.** BuxDU o'qituvchisi f.f.f.d (PhD)**Akbarova N.A.** BuxDU 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada G'ijduvon tumanidagi ba'zi toponimlarning semantik, sintaktik hamda etimologik xususiyatlar, shuning bilan birga, ularning shakllanish tarixi, shu hududda yashovchi shaxslarning joylarni nomlanishiga asos bo'luvchi turmush tarzi, urf-odatlar, dini va tilga xos xususiyatlar haqida fikr yuritiladi. Tumandagi ayrim etnonim asosli oykonimlarning shakllanishida etnik birliklar nomlari asosiy leksik yadroni tashkil etgani, ularning tildagi qo'shimcha vositalar orqali oykonimga aylangani yoritiladi.

Kalit so'zlar: toponim, etnonim, etnooykonim, etnos, grammatik, sintaktik tahlil, toponimist, qabila, urug'.

Abstract. This article discusses the semantic, syntactic and etymological features of some toponyms in the Gijduvan district, as well as the history of their formation, the lifestyle, customs, religion and language of the people living in this region, which form the basis for naming places. It is highlighted that in the formation of some ethnooykonyums in the district, the names of ethnic units formed the main lexical core, and they became oykonyums through additional means in the language.

Keywords: toponym, ethnonym, ethno-oikonym, etnos, grammatical, syntactic analysis, toponymist, tribe, clan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются семантические, синтаксические и этимологические особенности некоторых топонимов Гиждуванского района, а также история их образования, образ жизни, обычаи, религия и язык народов, проживающих в этом регионе, которые легли в основу топонимизации. Отмечено, что при формировании некоторых этнонимических иконимов в районе основное лексическое ядро составляли

названия этнических единиц, а иконимами они становились за счет дополнительных языковых средств.

Ключевые слова: *топоним, этноним, этноойконим, этнос, грамматический, синтаксический анализ, топонимист, племя, род.*

O'zbekiston toponimiyasida etnooykonimlar alohida qatlamni tashkil etadi. Bu turdagi nomlar ma'lum etnik guruhlar, urug' yoki qabila nomlariga asoslanib, joy nomlari sifatida shakllanadi. Xususan, Buxoro viloyatining G'ijduvon tumanida ham qadimiy etnik birliklar nomidan hosil bo'lgan oykonimlar uchraydi. Ularning lingvistik tahlili, xususan, sintaktik tuzilmasini o'rganish oykonimiyadagi tarixiy va tilshunoslikka oid jihatlarini ochishda muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi o'zbek adabiy tilining lug'at boyligida qadimiy davrlardan beri sayqallanib kelayotgan leksik qatlamlar mavjud. Ana shulardan biri etnooykonimlardir. Etnooykonimlar joy nomlarining katta bir qismini tashkil etadi. Endi etnooykonim so'zini tahlil qilish uchun ikkala qismga ham etibor beramiz: etnonim va etnooykonim. Etnonim (lotincha: etnos – xalq, urug', nomos – nom)lar atoqli ot (toponim) vazifasiga ko'chgach, u ma'no va vazifasiga ko'ra o'zgaradi. Avval etnonim sifatida kishilarning ma'lum ijtimoiy-tarixiy guruhi ma'nosini anglatgan bo'lsa, endi u yakka tushuncha, yakka obyektning nomiga aylandi. Oykonim – aholi yashaydigan punktlar va ularning qismlarini bildirgan joy nomlarining yig'indisi. Demak, etnooykonim – urug', qabila nomlari asosida yuzaga kelgan aholi turar joylari nomlarini ifodalaydi.

Taniqli tilshunos olim X.Doniyorov "O'zbek xalqining shajara va shevalari" risolasida 92 bobli o'zbek birlashmasiga kirgan urug' nomlari haqida fikr yuritilib, o'zbek urug'lari juda ko'pligi va ular ham to'la tadqiq qilinmaganligini, hozirgi joy nomlarining asosini o'zbek urug'lari nomlari tashkil etishini ko'rsatadi. Darhaqiqat, M.Safarovaning tadqiqotida Buxoro viloyatida 500 ga yaqin etnooykonim mavjudligi aniqlangan.

Yirik toponimist olim H.Hasanov “O‘rta Osiyoda joy nomlariga aylangan etnonimlar (xalq, qabila, urug‘)ning 82 tasini qayd qiladi. Bu etnonimlarga qarab, shu nomli shaharda yoki qishloqlarda qadimda shunday qabilalar yashagan deb bimalol aytish mumkin” - deydi.

Toponimika sohasining yetuk vakili T.Nafasovning “O‘zbekiston toponimlarining izohli lug‘ati” kitobida: “aymoq” qirg‘iz, uyg‘ur, yoqut, oltoy, tuva tillarida aymoq-aymaq-aymak shakllarida uchraydi va xalq ma’nosini bildiradi. Aymaq – qabila, urug‘ ma’nolarida qo‘llanadi. Evenk tilida ham urug‘, qabila ma’nosi bor. Aymoq o‘zbek tilida mo‘g‘ullar istilosidan so‘ng yuzaga kelgan bo‘lib, ko‘chmanchi qabila (urug‘)larga nisbatan qo‘llangan. Etnonim oykonimga o‘tib etnooykonim hosil bo‘lgan.

Shuningdek, Buxoro viloyatining tumanlaridan biri G‘ijduvonda ham qadimiy joy nomlari, etnooykonimlar uchraydi. G‘ijduvon toponimining kelib chiqishi haqida mahalliy aholi orasida turli rivoyatlar mavjud. Shulardan “Kish tuvon”(tojikcha “kish”- “ekin ekuvchi”, “tuvon”-manzil), ya’ni *ekin ekiladigan dehqonlar manzili* yoki yana bir ma’nosi “*G‘uju dehqoon*” – “*ko‘p qishloqlardan tashkil topgan joy*” kabi ma’nolarni bildiradi. G‘ijduvon toponimini etnooykonim deb bo‘lmaydi, shunday bo‘lsa-da, tuman hududida ko‘plab etnooykonimlar saqlanib qolgan. Quyida ulardan bir qanchasini tahlilga tortamiz:

1.Qipchoq – G‘ijduvon tumanidagi qishloq. Qadimiy turkiy qabila nomi. “Qipchoq” so‘zi “*sarg‘ish yuzli*”, “*sariq sochli*” degan ma’noni bildiradi. Qipchoqlar ko‘chmanchi xalq bo‘lib, ularning nomi G‘ijduvon atrofida yashovchi urug‘-avlodlariga bog‘liq.

2.Burgut – G‘ijduvon tumanidagi qishloqlardan biri. O‘zbek xalqi tarkibidagi burqut qabilasining qishlog‘i. Burqut hozirgi zamonga kelib burgut shakliga o‘zgargan va bu totem asosida shakllangan.

3. Minglar – Vobkent, G‘ijduvon tumanidagi qishloq. Ming qabilasi jamoasining qishlog‘i.

4. Qarluq – G'ijduvon tumanidagi qishloq. Qarluq so'zi qadimiy turkiy manbada *"tog'lik"* yoki *"sovuq iqlimda yashovchi"* ma'nosini bildiradi. Bu urug' IX-X asrlarda Movarounnahrda yashagan, G'ijduvonda ularning avlodlari joylashgan.

5. Mang'it – "Mang" (*bo'ri*) + "it" (*urug'*) = kompozitsiya usulida yasalgan bo'lib, *"bo'rilar urug'i"* ma'nosini bildiradi. Mang'itlar mang'it urug'ini boshqargan. G'ijduvonda bu urug' nomi bilan atalgan qishloqlar mavjud.

6. Olot – qadimiy urug' nomi bo'lib, *"olovrang"*, *"oq otli"*, *"alvon"* kabi ma'nolarni anglatadi. Olotlar O'zbekistonning janubi-g'arbiy qismida keng tarqalgan bo'lib, G'ijduvonda ham ularning avlodlari yashagan.

7. Barlos – *"birlashgan"*, *"ittifoq"* ma'nosini anglatadi. Amir Temurning urug'i barloslardan. Ularning ayrim avlodlari G'ijduvonda yashagan.

8. Arabxona – G'ijduvon tumanidagi qishloq. Arab (etnonim) + xona (joy, bino, maskan) = kompozitsiya usulida yasalgan bo'lib, *arablar yashaydigan joy*, *arablar uyi* yoki *maskani* degan ma'nolarni anglatadi.

9. Turkman – turk so'ziga + -man"qo'shimchasi = affiksatsiya usulida yasalgan so'z bo'lib, *asl turk*, *sof turk* kabi ma'nolarni anglatadi.

10. Urganji – Urganch + i = *urganchlik*, *Urganchdan kelgan* kabi ma'nolarni bildiradi.

Xulosa qilib aytganda, G'ijduvon tumanidagi etnooykonimlarning aksariyati qadimgi turkiy va forsiy etnonimlar asosida yasalgan, semantik jihatdan etnik mansublikni bildiradi, morfologik jihatdan esa, asosan, sodda yoki yasama so'zlardan tashkil topganligini ko'rishimiz mumkin. Bu nomlar G'ijduvon hududining tarixan ko'p millatli, madaniy qatlamlari boy bo'lganligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. – Тошкент, 1968. – Б.83.

2. Киличев Б.Е. Топонимлардаги ранг билдирувчи сўзлар // Илм сарчашмалари. – Урганч, УрДУ, 2022. – Б. 145-148.

3. Киличев Б.Е. Ономастика. Дарслик. – Бухоро, 2023.—Б.89-90.